

Руденко О.М.,
аспірантка* кафедри управління персоналом
та економіки праці
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана»

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Rudenko O.M.,
graduate student of the department of personnel
management and of labor economics
Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman

THE TRANSFORMATION OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS IN THE CONTEST OF SOCIAL DEVELOPMENT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

Постановка проблеми. Ключовим елементом будь-якої економічної системи є соціально-трудові відносини (СТВ), оскільки саме від їх характеру та рівня розвитку залежить якість трудового життя, соціальна злагода в суспільстві, продуктивність праці. Для сучасного етапу розвитку суспільства характерні суттєві зміни, що пронизують всі сфери життєдіяльності людини, зокрема спричиняють зміни в характері та змісті праці, зумовлюють трансформацію СТВ. На кожному рівні розвитку СТВ змінюється склад суб'єктів і предмету, міра соціалізації відносин між працею та капіталом, ступінь демократизації суспільства і, відповідно, відбувається трансформація СТВ. У зв'язку з цим, потребують подальшого дослідження характерні ознаки змін, що відбуваються в системі СТВ, відповідно до соціально-економічних змін з метою виявлення позитивних та негативних трендів, вибору адекватних методів регулювання СТВ та механізмів попередження ймовірних негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в розвиток теорії СТВ зробили такі вітчизняні вчені, як Д. Богиня, В. Геєць, О. Грішнова, А. Колот, Е. Лібанова, Н. Лук'янченко, Г. Назарова, В. Новіков, О. Новікова, В. Онікієнко, І. Петрова, М. Семикіна, Л. Шаульська, С. Цимбалюк та ін. До іноземних авторів, які досліджували теоретичні та прикладні аспекти даної проблематики, належать: Д. Белл, В. Іноземцев, К. Макрс, У. Ростоу, О. Тоффлер, Й. Шумпетер та ін. Проте й досі залишаються малодослідженими питання, пов'язані з трансформаційними процесами СТВ в умовах соціально-економічних змін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз концепцій розвитку суспільства для виявлення факторів, що зумовлюють зміни в системі СТВ, визначення характеру цих змін на різних рівнях СТВ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування концепції розвитку СТВ відбулося під впливом таких теорій соціально-економічного розвитку: системно-синергетичної парадигми, формаційного та цивілізаційного підходів, теорії циклічного розвитку, теорії економічного розвитку, теорії економічного росту, теорій постіндустріального, інформаційного суспільства й економіки знань, теорії лінійних стадій розвитку.

Формаційний підхід передбачає, що людство рухається від однієї стадії до іншої, більш високої і, у такий спосіб, ніби піднімається сходами прогресу. К. Маркс виділяв три суспільно-економічні формації: первинну (первісну, архаїчну); вторинну (економічну, засновану на приватній власності); третинну (комуністичну). Історичний розвиток постає як послідовна зміна суспільно-економічних формацій [5, с. 10].

Незважаючи на марксистську теорію формації, низка дослідників підтримує саму ідею виділення стадій у світовому історичному процесі. На думку О. Тоффлера, виділяються три основні стадії («хвилі») розвитку людства: аграрна, індустріальна, постіндустріальна. Сьогодні ми спостерігаємо третю хвилю змін, що не менш глибока, ніж промислова революція, але протікає значно швидше. Світ вступає в стадію постіндустріального інформаційного суспільства [7, с. 62–64].

Пік активності наукових досліджень у цій галузі припав на другу половину ХХ ст. Американський соціолог У. Ростоу запропонував соціально-економічну концепцію історичного розвитку, яка нерідко

* Науковий керівник: Цимбалюк С. О. – д.в.н., доцент

характеризується як ґрунтовніша сучасна теорія економічного розвитку. Процес економічного розвитку суспільства охоплює п'ять стадій: традиційне суспільство, передумови для сходження, сходження, індустріальне суспільство, масове споживання. В 70-х У. Ростоу запропонував виділяти шосту стадію економічного розвитку – стадію пошуку якості життя, на якій провідними секторами економіки стає сфера послуг [10, с. 4–16].

Для визначення факторів, які впливають на рівень розвитку СТВ, важливо дослідити характерні ознаки постіндустріального суспільства.

Кожному рівню СТВ (рис. 1) притаманні свій специфічний предмет цих відносин, суб'єкти та взаємозв'язки між ними.

Рис. 1. Рівні соціально-трудоих відносин

Джерело: [4]

Важливою складовою відносин у сфері праці є їхній предмет, для якого характерна багатоплановість соціально-економічних явищ та процесів.

Предмет індивідуальних відносин у сфері праці – це певні аспекти трудового життя працівників. Індивідуальні відносини у сфері праці – це відносини на рівні: «працівник – роботодавець», «працівник – працівник», «працівник – керівник структурного підрозділу» тощо. Предметом колективних (групових) соціально-трудоих відносин на рівні підприємства загалом є як складники кадрової політики – оплата праці, оцінювання персоналу, розвиток персоналу тощо, так і інші питання соціально-економічного спрямування, розв'язання яких прямо чи опосередковано впливає на якість трудового життя (розвиток соціально-побутової сфери, охорона довкілля тощо). Колективні відносини мають місце тоді, коли їхніми суб'єктами виступають певні інституціональні структури роботодавців і найманих працівників, їхні групи або окремі колективи, органи державної влади та місцевого самоврядування. Комбінованими відносинами у сфері праці є взаємозв'язки, що мають місце, наприклад, між окремим працівником і органом державної влади та місцевого самоврядування, між роботодавцем і певними державними інституціями, між працівником та об'єднанням роботодавців [4, с. 16–27].

Розглянемо основні сучасні концепції розвитку суспільства для того, щоб виокремити його тенденцію, що вплинули на характер, зміст праці та систему СТВ.

Домінуючою в сучасному суспільстві парадигмою розвитку суспільства є концепція постіндустріального суспільства, що була запропонована Д. Беллом і викладена в книзі «Грядуще постіндустріальне суспільство». В основі концепції постіндустріального суспільства лежить поділ усього суспільного розвитку на три етапи: аграрне (доіндустріальне), індустріальне та постіндустріальне. Поряд зі зростаючою часткою сфери послуг у національному виробництві, Д. Белл головною ознакою постіндустріального суспільства визначав зростаючу роль інформації та знань у процесі виробництва [1, с. 171].

Як підкреслює відомий дослідник проблем постіндустріального суспільства В. Іноземцев, перехід до нового соціуму означає насамперед зміну мотивації діяльності самої людини. Необхідно зауважити, що побудова постіндустріального суспільства можлива лише на базі розвиненої економіки, яка б забезпечувала розширене суспільне відтворення. Творчість виступає як основна нематеріальна ознака постіндустріального суспільства [2, с. 105].

З концепцією постіндустріального суспільства тісно пов'язане поняття «інноваційна економіка». Теорію інноваційної економіки було започатковано Й. Шумпетером ще на початку ХХ ст. У своїй праці «Капіталізм, соціалізм і демократія» вчений зазначив, що в основі економічного зростання лежать розвиток інститутів, підприємництва та технологічні зміни. Він стверджував, що творче руйнування є критичним для капіталізму [9, с. 75].

Характерні зміни, притаманні постіндустріальному суспільству, впливають на різні рівні СТВ. У зв'язку з цим вважаємо, що потрібно виокремити три основні групи ознак, які впливають на предмет СТВ на різних рівнях (рис. 2).

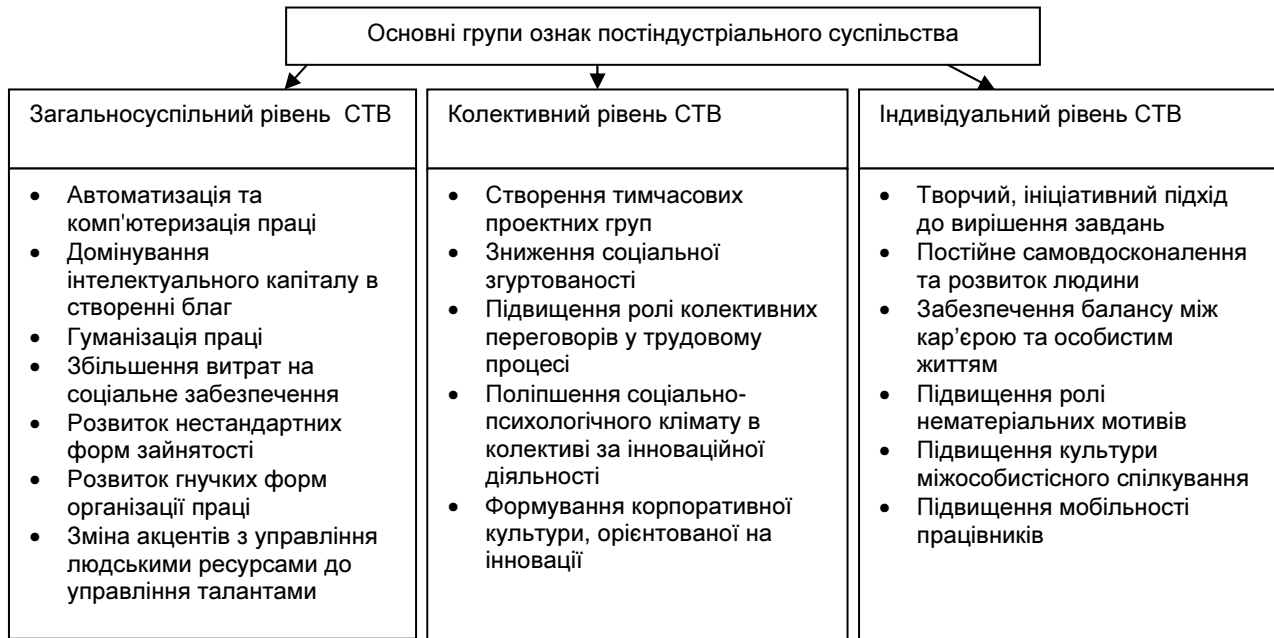

Рис. 2. Основні групи ознак, які впливають на предмет СТВ на різних рівнях

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 9]

Історія виникнення концепції «інформаційного суспільства» бере свій початок з робіт Ф. Махлупа, який ввів поняття «індустрія знань», до якої відніс п'ять секторів інформаційної діяльності у суспільстві: освіта, наукові дослідження розробки, засоби масової інформації, інформаційні технології та інформаційні послуги. На думку автора, близькими до поняття «економіка знань» є «інноваційна економіка», «високотехнологічна цивілізація», «суспільство знань», «інформаційне суспільство» [6, с. 110].

Наведемо порівняльну характеристику індустріальної економіки та економіки знань для відображення змін, що в подальшому вплинули на СТВ (табл.1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика індустріальної економіки та економіки знань

Сфера змін	Індустріальна економіка	Економіка знань (Постіндустріальна, інноваційна економіка, інформаційна економіка)
1	2	3
Основа суспільного добробуту	Товари	Знання
Зайнятість	У сфері виробництва	У сфері послуг
Масовий клас	Робітники	Професіонали
Фактори розвитку залежно від швидкості розповсюдження інформації	Краще працює в середовищі з низькою інформаційною проникністю економічного середовища	Краще працює в середовищі з високою інформаційною проникністю економічного середовища
Використання інформації	Обмеження у використанні Інтернет-мережі для комунікації з партнерами, управління базою даних та укладання торгових угод	Перетворення ключових процесів підприємницької діяльності шляхом використання технологій мережі Інтернет, набуття за рахунок цього реальних переваг
Сприйняття нововведень	Низьке сприйняття нововведень	Високе сприйняття нововведень
Принцип управління	Керівництво	Партнерство

продовження табл. 1

1	2	3
Домінуючий фактор економічної влади	Підприємницькі здібності	Творчі здібності
Тип «суспільної» людини	«Економічна» людина	Творча людина
Інститут праці	Спеціалізація праці, постійно зростаючий рівень підготовки	Інтелектуалізація праці, набуття трудовими процесами творчого характеру, поява нових рис характеру праці

Джерело: складено автором на основі [4; 8]

Економіка знань суттєво впливає на ринок праці. Насамперед це пов'язано з виникненням нових професій, причому як вузькоспеціалізованих, так і інформаційних міжгалузевих професій. До того ж зростають вимоги до працівників щодо гуманного капіталу та гнучкості [3, с. 192].

Економіка знань має три принципові особливості. Перша – дискретність знання як продукту. Друга особливість полягає в тому, що знання, подібно іншим громадським (публічним) благам, будучи створеними, доступні всім без винятку. І нарешті, третя особливість знання: за своєю природою це інформаційний продукт, а інформація після того, як її спожили, не зникає, як звичайний матеріальний товар.

Становлення та розвиток економіки знань супроводжується змінами у трудовому процесі, зайнятості, наймі, організації праці. Поширення інформаційно-комп'ютерних технологій змінює уявлення про стандартне робоче місце, і, як наслідок, з'являються нові можливості для дистанційної, гнучкої зайнятості. Збільшується частка інтелектуальної праці у більшості сфер трудової діяльності й успішність визначається безпосередньо здатністю працівника до інновацій, нестандартного мислення, творчого пошуку. За характером праця часто набуває індивідуальних форм.

Зміна суспільної формації відображається в структурних зрушеннях економіки. І, внаслідок таких змін, суттєво змінюються характер і зміст праці, відбуваються трансформаційні процеси в системі соціально-трудових відносин.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, розглянувши еволюцію розвитку соціально-економічної системи, спостерігаємо якісно новий етап розвитку суспільства. Докорінно змінюється система цінностей та інтересів як суспільного розвитку загалом, так і у сфері СТВ зокрема. Змінюється характер і зміст праці, постає новий економічний спосіб взаємодії роботодавців і найманих працівників, набувають нових форм вияву характерні ознаки постіндустріального суспільства, які впливають на предмет СТВ на різних рівнях. У зв'язку з цим важливо виокремити характерні ознаки постіндустріального суспільства для загальносуспільного, колективного та індивідуального рівнів.

Потребують подальшого дослідження критерії оцінки рівня розвитку СТВ, фактори, що сприяють та перешкоджають формуванню нової моделі СТВ та науково-прикладні рекомендації щодо формування нової моделі СТВ в умовах інноваційної економіки.

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; пер. с англ. – М. : Academia, 1999. – 773 с.
2. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества : [научное издание] / В. Л. Иноземцев. – М. : Academia ; Наука, 1998. – 640 с.
3. Клодт Х. Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки : монографія / Х. Клодт. – К. : Вид-во «Таксон», 2006. – 306 с.
4. Колот А.М. Соціально – трудові відносини: теорія і практика регулювання : монографія / А.М. Колот. – К. : КНЕУ, 2008. – 230 с.
5. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1960. – Т. 13. – 805 с.
6. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Махлуп Ф. – М. : Прогресс, 1966. – 462 с.
7. Тоффлер О. Шок будущего / О. Тоффлер. – М. : АСТ, 2003. – 557 с.
8. Цимбалюк С.О. Компенсационная модель винагорода за працю: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / С.О. Цимбалюк. – К. : КНЕУ, 2014. – 359 с.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
10. Rostow W.W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto/ W.W. Rostow. – Cambridge: Cambridge University Press, 1960. – 264 p.

References

1. Bell, D. (1999), *Gryadushcheye postindustrialnoye obshchestvo: Opyt sotsialnogo prognozirovaniya* [In The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting], Academia, Moscow, Russia, 773 p.
2. Inozemtsev, V.L. (1998), *Za predelami ekonomicheskogo obshchestva* [The Constitution of the Post-Economic State], Nauka, Moscow, Russia, 640 p.

3. Klodt, Kh. (2006), *Nova ekonomika: formy vyjavu, prychny i naslidky* [New economy: forms of expression, causes and consequences], monograph, Takson, Kyiv, Ukraine, 306 p.
4. Kolot, A.M. (2008), *Sotsialno – trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka rehulivannia* [Social and labour relations: theory and practice regulation], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 230 p.
5. Marks, K. (1960), *Sochineniya* [Writings], Izd-vo polit. lit-ry, Moscow, Russia, 805 p.
6. Makhlop, F. (1966), *Proizvodstvo y rasprostraneniye znaniy v USA* [The Production and Distribution of Knowledge in the USA], Progress, Moscow, Russia, 462 p.
7. Toffler, O. (2003), *Shok budushchego* [Future shock], AST, Moscow, Russia, 557 p.
8. Tsymbaliuk, S.O. (2014), *Kompensatsiina model wynahorody za pratsiu: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty* [Compensatory remuneration model: theoretical, methodological and practical aspects], KNEU, Kyiv, Ukraine, 359 p.
9. Shumpeter, Y. (1982), *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [Economic development theory], Progress, Moscow, Russia, 455 p.
10. Rostow, W.W. (1960), *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, Cambridge, 264 p.